

מספר הקורס: 4040276

שם הקורס בעברית: פילוסופיה במקרא

שם הקורס באנגלית: Philosophy in the Bible

שנה"ל: תשפ"ב

המרצים: פרופ' מנחם קלנר וד"ר יצחק ליפשיץ

שם תכנית הלימודים: התכנית הבינתחומית בפילוסופיה ובהגות יהודית

משך והיקף הקורס: סמסטר ב, 2 ש"ס

מבנה/סיווג הקורס: סמינר

נקודות זכות אקדמיות: 2 נ"ז

דרישות קדם: הגות יהודית בימי הביניים

מועד שעות הקבלה: יום שני 14:00-15:00

פרטי קשר של המרצה: isaaci@shalem.ac.il \ 0505669122

menachemk@shalem.ac.il \ 0506689262

תיאור הקורס

המקרא הוא הטקסט המכונן של שלוש הדתות הגדולות במערב – היהדות, הנצרות ואף של האסלאם. השפעת המקרא על דתות אלה נודעת לא רק מן החקיקה המקראית, אלא אף מן הנרטיב המקראי, המתחיל מבריאת העולם ומסתיים בסיפור הפרטי של משפחת אברהם ובצאצאיו – עם ישראל. במהלך הקורס תיבחן האפשרות לראות במקרה הפרטי של עם ישראל היבט אוניברסלי, הן מן המבחינה הפוליטית, הן מן הבחינה התיאולוגית והאתית.

בקורס ייבחנו היסודות התיאולוגיים, האתיים, המשפטיים והפוליטיים של ההגות המקראית. תיבחן האפשרות להסיק מהגות מן העת העתיקה על הגות מודרנית.

מטרת הקורס

הקריאות השכיחות של המקרא מציבות את הנרטיב המקראי מחד, ואת הפן הנורמטיבי מאידך, במוקד העניין המקראי. קריאות אלה משטיחות את הטקסט החשוב הזה. מטרת הקורס לתפוס את התורה גם כטקסט בעל משמעויות פילוסופיות דרך הכרת הפנים ההגותיות של הסיפור המקראי (התורה). לחקר המקרא פנים רבות: מחקר פילולוגי, היסטורי וכן מחקר

פרשנות המקרא. בקורס זה יתמקד הדיון בקריאת הטקסט המקראי מתוך פרספקטיבה הגותית, גם מתוך ההגות היהודית לדורותיה, כולל הגות זמננו.

חובות הקורס והרכב הציון בקורס

- השתתפות פעילה בדיונים והגשת ששה תרגילים קצרים ללא ציון (הסבר בהמשך): 0%
- עבודה אחת במהלך הסמסטר (באורך של כ 2 עמודים): 35%
- עבודה סופית (באורך של כ-6 עמודים): 65%
- הגשת 6 תרגילים (חצי עמוד): (ללא ציון -- אך קיימת חובת הגשה). כל תרגיל יכלול שאלות מנחות על הקריאה של אותו שבוע. היקף התרגיל עד חצי עמוד מודפס, שיוגש במייל למנחם לפני השיעור של אותו שבוע.

ציון עובר: 60

שיעור א: שיעור מבוא: הרצאת אורח באנגלית מפי פרופ' ליאון קאס: Reading TaNaKh in a Wisdom Seeking Spirit.

קריאה מומלצת:

Leon Kass, Introduction and Epilogue to *Founding God's Nation: Reading Exodus* (New Haven: Yale University Press, 2021) (מודל)

Eli Schonfeld, "Levinas and the Bible," in Michael Morgan (ed.), *The Oxford Handbook of Levinas* (Oxford: Oxford University Press, 2019) (מודל)

עמנואל לוינס, תשע קריאות תלמודיות (ירושלים ותל-אביב: הוצאת שוקן, תשס"א), עמ' 90-65 (מודל)

שיעור ב: מקומו של האל בעיצוב עולמו של האדם:

בשיעור זה ייבחנו הסוגיות התיאורטיות עליהן ייסוב הדיון במהלך הקורס. בין הסוגיות ייבחנו השאלות ההגותיות, האתיות והתיאולוגיות. עיקרו יעסוק באפשרויות השונות לקרוא את המקרא. יועלו היבטים של ביקורת המקרא מול קריאה של ביקורת ספרות, דיון ברקע ההיסטורי, תפקיד הסיפור הכפול, והסיפור הפואטי. כרקע התלמידים יקראו את המבואות למקרא של רס"ג ושל רמב"ן

קריאת חובה (במקראה):

מבוא לפירוש המקרא של רס"ג

מבוא לפירוש המקרא של רמב"ן

דניאל גורדיס, "מתכונתה ומשמעותה של ההיסטוריה המקראית", תכלת (סתיו, תשע"ב), עמ' 63-77. (במקראה)

"מכתבו של הרב יוסף קאפח לבן גוריון על יהדות ויהודים" (במקראה)

קריאה מומלצת:

מבוא לפירוש המקרא של רלב"ג (במקראה)

Jon Levenson, "Why Jews Are Not Interested in Biblical Theology," Chap. 2 In *The Hebrew Bible, the Old Testament, and Historical Criticism: Jews and Christians in Biblical Studies*, 33-61, 165-70. Louisville, KY: Westminster/John Knox Press, 1993. (מודל)

שיעור ג: האל הבורא, פרק א:

השיעור יוקדש לשני סיפורי הבריאה. פרק א בבראשית עוסק בבריאת העולם מן התוהו כאשר האל בורא את העולם במאמרו, ואת האדם בצלמו זכר ונקבה. בפרק ב מתואר האל כיוצר בתוך העולם. יוצר את האדם מן האדמה ואת חווה מצלמו של אדם. הסיפור הכפול מעורר תהיות הן בסתירה שבין הסיפורים, הן בדימוי האל. נעסוק בשאלות התיאולוגיות והאתיות של סיפורים אלה, כולל שאלת בריאת האשה מצלע האדם

קריאת חובה:

בראשית א

בראשית ב

יוליה שורצמן, "האם גם היא נבראה בצלם אלוהים? הפרשנות הפילוסופית הימי-ביניימית לבריאת האישה על פי בראשית א-ג", דעת 39 (1997), עמ' 69-86 (במקראה)

רש"י (על בראשית א, א) מול רמב"ם (פסקה מהקדמת המורה על ספר בראשית, במקראה)

קריאה מומלצת:

הרב יוסף דוב סולובייצ'יק, "איש האמונה הבודד", איש האמונה (ירושלים תשנ"ב), עמ' 9-61.

מנחם קלנר, "שנאת נשים פילוסופית בימי הביניים: הרלב"ג מול הרמב"ם", בתוך אביעזר רביצקי (עורך), ספר זיכרון ליוסף ברוך סירמוניטה (ירושלים: מאגנס, 1998), עמ' 113-128 (במקראה).

אברהם גרוסמן, רש"י (ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, תשס"ו), עמ' 77-112.

שיעור ד: האל הבורא, פרק ב: מי נברא בצלם אלוקים – אוניברסליזם במקרא?

קריאת חובה (במקראה):

משנה סנהדרין, פרק ד, משנה ה

מנחם קלנר, "עדות חדשה ובלתי צפויה לנוסח 'כל המקיים נפש אחת...' ", תרביץ נז (תשס"ז), עמ' 565-566. (במקראה)

רמב"ם, מורה נבוכים, חלק א, פרקים א-ב

ריה"ל, כוזרי, מאמר א', סימנים כו-כז, צו, קא-קג, מאמר ב, סימן מד, נ (כל מהדורה).

קריאה מומלצת:

א"א אורבך, "כל המקיים נפש אחת" - גלגולו של נוסח, תהפוכות הצנזורה, ועסקי מדפיסים", תרביץ מ (תשל"א), עמ' 268-284.

מנחם קלנר, גם הם קרויים אדם: הנכרי בעיני הרמב"ם (הוצאת בר-אילן, 2016), עמ' 21-58.

שיעור ה: האל ההורס:

בדומה לסיפור הבריאה כך בשני הסיפורים המתארים את האל המחריב את עולמו, מתואר סיפור כפול. בראשון שוטף האל את העולם במבול אחר שהאדם השחית את דרכו, והיחידים ששורדים הם נוח ומשפחתו, ובצאתם מצווה נוח על מצוות מיוחדות. בסיפור האחר נוקט האל גישה אחרת: הוא מבלבל את שפתו של האדם, ויצירתו המאוחדת – מגדל בבל – נעצרת. סיפור זה מסתיים בתפוצת המין האנושי בכל הארץ.

השיעור יתמקד בהשוואת שני הסיפורים הללו ובמסקנתם האתית והתיאולוגית.

קריאת חובה:

בראשית ו-ח

בראשית ט: א-ט

עדי אופיר, אלימות אלוהית: שני חיבורים על אלוהים ואסון (ירושלים: מכון ון ליר, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2013), עמ' 15-69 (מודל).

קריאה מומלצת:

Menachem Kellner, "And Yet, the Texts Remain: The Problem of the Command to Destroy the Canaanites," in Katell Berthelot, Menachem Hirshman, and Josef David (eds.), *The Gift of the Land and the Fate of the Canaanites in Jewish Thought* (Oxford: Oxford University Press, 2014): 153-179 (מודל).

שיעור ו: מגדל בבל ומשמעות ההיסטוריה

קריאת חובה:

דניאל גורדיס, "מגדל בבל והולדת הרעיון הלאומי", תכלת 40 (2010), עמ' 65-78 (במקראה).
רמב"ם, משנה תורה, הלכות עבודה זרה, פרק א (במקראה).

קריאה מומלצת:

אנתוני סמית, עמים נבחרים: מקורות מקודשים על זהות לאומית (ירושלים: מוסד ביאליק, 2020).

חנה כשר, עליון על כל הגויים (דברים כו יט): ציוני דרך בפילוסופיה היהודית בסוגיית העם הנבחר (תל אביב: אידרא, 2018), עמ' 9-22, 35-56, 65-95.

משה רוסמן, היסטוריה יהודית? כתיבת היסטוריה יהודית בעידן פוסט-מודרני (תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשע"א), עמ' 34-66.

רמב"ם, הלכות מלכים ומלחמותיהם, פרקים יא-יב (במקראה)

שיעור ז: אברהם המהגר

אברהם נבחר על ידי הסיפור המקראי לממש את תכלית הבריאה. הסיפור נוטש, לכאורה, את העניין האוניברסלי ומתחיל את הסיפור הפרטיקולרי של אברהם ומשפחתו. אברהם מתאפיין בהתנהגות אתית ובמסירות לעבודת האל. בשונה מן הדמויות שקדמו לו, הוא מתווכח עם האל בהגנה על אנשי סדום.

קריאת חובה:

בראשית יב-יד

חיים יהודה רות, "התנודה המוסרית באתיקה היהודית", בתוך הדת וערכי האדם (ירושלים: מאגנס, תשל"ג), עמ' 89-106 (במקראה).

קריאה מומלצת:

Bareli, Matanel and Menachem Kellner, "Maimonides on the Status of Judaism," Shalom Sadiq and Ehud Krinis (eds.), *Cultural Encounters in Late Antiquity and the Middle Ages: Studies in Honour of Daniel J. Lasker* (DeGruyter, in press). (במקראה).

שיעור ח: ברית בין הבתרים ועקדת יצחק

אברהם מגלה מסירות דתית מוחלטת. בשני הסיפורים הוא נכון לוותר על בניו. בברית בין הבתרים הוא מקבל בהכנעה את יציאת זרעו לגלות של ארבע מאות שנה. בעקדת יצחק הוא נכון להקריב את בנו קרבן לאל. הקרבת הבנים הייתה פולחן שכיח בעת העתיקה, ומעשה העקדה הפך למיתוס של מרטיריום ביהדות ובנצרות. חז"ל, לעומת זאת מבקרים את אברהם. נדון בשיעור זה בהקרבה כאתוס דתי.

קריאת חובה:

בראשית טו

בראשית כב

אביעזר רביצקי, "העקדה והברית: אברהם ובניו בהגות היהודית", מתוך אברהם: אבי המאמינים (הוצאת בר-אילן, 2003), עמ' 11-38. (במקראה)

יצחק ליפשיץ, "והעלהו שם לעולה: ייעודם הקרבני של עם ישראל", צריך עיון [/https://iyun.org.il/sedersheni/brit_korban_lifshitz/](https://iyun.org.il/sedersheni/brit_korban_lifshitz/)

קריאה מומלצת:

סרן קירקגור, חיל ורעדה, תירגם איל לוי (ירושלים: הוצאת ספרים ע"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, תשס"ז), עמ' 89-136 (מודל)

רמב"ם, מורה נבוכים, חלק ג, פרק כד

אברבנאל על אבן כספי על העקדה (במקראה)

שיעור ט: מתן תורה:

עבור רבים, מתן תורה הוא שיאו של הסיפור המקראי. האל נגלה לעם ישראל ומלמד אותו בלבד את התורה. סיפור זה אף הוא מסופר באופן כפול. נתמקד בסיפור הכפול של מתן תורה ונתמודד עם מסקנותיו.

קריאת חובה:

שמות יט-כ

שמות כד

יצחק דוב קורן, "מוסריות בהלכה: גינוסייד, צו אלוהי, והנמקה הלכתית", אקדמות יח (תשס"ז), עמ' 41-54 (במקראה).

יוחנן דוד סילמן, קול גדול ולא יסף: תורת ישראל בין שלמות להשתלמות (ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, תשנ"ט), עמ' 21-36 (מודל)

קריאה מומלצת:

דניאל סטטמן ואבי שגיא, "תלותו של המוסר בדת במסורת היהודית", בתוך בין דת למוסר, עורכים דניאל סטטמן ואבי שגיא (רמת-גן: הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, תשנ"ד), עמ' 144-115.

שיעור י': המצוות

התורה איננה רק סיפור אפי. זהו ספר חוקים, ולמצוות התורה משמעויות תיאולוגיות ואתיות רבות. השיעור יתמקד במספר דוגמאות כגון השבת, הכשרות, איסור הליכת רכיל והחובה לדאוג לרווחת הזולת.

קריאת חובה:

שמות לה: א-ג

ויקרא יא

ויקרא יט: א-כב

יוסף יצחק ליפשיץ, "התיאולוגיה של הדבקות", תכלת 30 תשס"ח, עמ' 19-44

<https://tchelet.org.il/article.php?id=382&page=5>

שיעור יא: ברכות בלעם:

בלעם שבא לקלל ונמצא מברך, מתואר כסיפור חריג במקרא. בלעם הוא נביא הנוכח מבחוץ ומברך מבחוץ. בשיעור זה תוצג ברכת בלעם כנציג כלל האנושות כהישג העיקרי של המפעל המקראי – הצלחת עם ישראל כמימוש הריבונות האלוהית.

קריאת חובה:

במדבר כב-כד

חגי משגב,

https://misgav.blogspot.com/2013/06/blog-post_19.html?fbclid=IwAR1_BA5UGfeayPMnID-oTnvhA2Ci2VMcbsmCqWd6PQvD4wp2HR6qW_eeOrg

קריאה מומלצת:

רמב"ם, מורה נבוכים, חלק ב, פרק לב

רמב"ם, הלכות יסודי התורה, פרק ז, הלכה א

ריה"ל, כוזרי, מאמר א, סימן קטו, מאמר ב, סימנים י-יד, סז-סח, ומאמר ד, סימן י.

ש. אחיטוב, הכתב והמכתב, ירושלים תשס"ה, עמ' 385-408;

א. רופא, ספר בלעם, ירושלים תש"ם, עמ' 59-70

שיעור יב: מעבר לסיפור של התורה – הכניסה לארץ ישראל:

הסיפור המקראי נקטע בשערי הארץ. חרף המטרה המיוחלת, כניסה וישוב ארץ ישראל, דווקא זו איננה מתוארת בתורה אלא בנביא. במהלך התורה כולה אנו נוכחים בהתייחסות אמביוולנטית לקדושת המקום. ארץ כנען היא "הארץ אשר אראך", הר המוריה הוא "אחד ההרים אשר אומר אליך", ובית המקדש ייבנה "במקום אשר יבחר ה'". האם לישוב הארץ תכלית משנית? מהי המשמעות התיאולוגית של ערפול זה?

קריאת חובה:

במדבר כז: יב-כג

דברים, פרקים א-ב

דברים, ז: א-יא

דברים לד

קריאה מומלצת:

זאב לוי, "פילוסופים יהודים על ארץ ישראל: כהן, רוזנצווייג, קפלן ולוינס", ארץ ישראל בהגות היהודית במאה העשרים, עורך אביעזר רביצקי (ירושלים: יד בן-צבי, תשס"ה)

שיעור יג: שיעור סיכום